

Lite unikt och lite roligt

Martin Gellerstam

I en intervju nyligen (citerad av DN i en kulturartikel den 17 december) uttalar sig statsminister Göran Persson om ett uppmärksammat avtal som slutits mellan honom och journalisten Erik Fichtelius. Enligt DN säger Persson att han är *lite vred* och känner sig lurad. Formuleringen väckte i kommentarerna en del förvåning, kanske beroende på det ovanliga adjektivet *vred* men kanske också genom sättet att modifiera det.

Formuleringen kom mig att tänka på en uppsats av författaren Sune Örnberg som bland annat tar upp uttryck av typen ”jag blir lite förbannad” (Örnberg 1996, s. 320–324). Örnberg diskuterar uttrycket som exempel på ”konsten att vara på en gång storordig och ängslig”:

Det vanligaste greppet är att hugga första ord som ger intryck av lidelse eller dådkraft och sedan tömma ordet på dess energi genom adverbet *lite* (s. 322).

Han medger att det kan finnas ursäkter: det kan röra sig om en ”förskruvad vilja till understatement”, det kan vara ett sätt att undvika ”patetiska ord”, ibland står *lite* där ”för att skrivaren inte vill verka fordrande”. Men många gånger, menar han, skulle adverbet helt enkelt behöva strykas: om man säger att en lokal är *lite för stor* och *lite för dyr* så menar man att den är *för stor* och *för dyr*. Örnberg beklagar den här typen av uttryckssätt men konstaterar att ”sådan ser svenskan ut idag”.

Iakttagelserna är säkert riktiga och det finns rikligt med exempel på adverbet *lite* i någon eller några av dessa funktioner. Jag blir dock speciellt nyfiken på kombinationen med ”storordigt” adjektiv med en ”ängslig” modifiering, exempelvis Göran Perssons *lite vred*. Det jag är ute efter är alltså ett adjektiv som antingen kan betraktas som rent klassificerande (t.ex. *unik*) och normalt inte modifieras (en sak kan knappast vara mer eller mindre unik) eller också uttrycker en mycket hög grad av något och därför normalt inte modifieras med ett adverb av

typen *lite*: det kan exempelvis gälla frasen *lite ursinnig* som låter konstig.

Jag letar i PressText efter *lite* följt av ett adjektiv av någon av dessa typer och behöver inte leta länge: här finns inte bara *lite unik(t)*, *lite förbannad*, *lite förtvivlad*, *lite desperat* utan exempelvis uttryck som *lite hjärtskärande*, *lite fascinerande*, *lite fantastiskt*, *lite otroligt*, *lite berömd*, *lite banbrytande*. Dessutom finns fall där adjektivet inte uppfyller de ovan ställda kraven men där kombinationen ändå på något sätt känns ovanlig: (*det är*) *lite roligt*, *lite intressant*. Vi ska återkomma till dessa senare fall så småningom.

Innan vi ser på exemplen kan vi konstatera att uttryck av det här slaget normalt lyser med sin frånvaro i texter före 1990-talet. I exempelvis Press 65 finns inga exempel på typerna *lite unik(t)* och *lite rolig(t)* utan bara huvudord i form av karaktäriserande adjektiv och adverb där *lite* faktiskt inskränker huvudordet på traditionellt sätt: *lite bryskt/dammig/farlig/frusen* osv. Man kanske försiktigtvis bör tillägga att det allmänna stilläget i pressen kan ha ändrats sedan 1965 och att PressText innehåller både morgontidningar och kvällstidningar. Men faktum kvarstår: att döma av mitt tidningsmaterial blir de uttryck som vi här diskuterar vanliga först under 1990-talet och efter sekelskiftet.

Den källa jag har använt är PressText och där uppträder typen huvudsakligen i dagstidningarna (särskilt i den s.k. kvällspressen). Tidningsexemplen fördelar sig över olika genrer: många är hämtade från intervjuer där direkt tal citeras men också resonerande text är väl representerad (exempelvis recensioner). Citaten följs i förekommande fall av respektive tidnings egen genreindelning.

Uttryck av typen *lite unik(t)*

Vi ska börja med att se närmare på den typ av av uttryck där *lite* följs av det som Örnberg kallar ”storordiga” adjektiv eller adverb. Så här kan det se ut om man väljer (det oböjliga) adjektivet *slut* som enligt ordboken (*Svensk ordbok*, 3 uppl.) här betyder ”helt utmattad”. Att modifiera en sådan betydelse med adverbet *lite* får en egendomlig effekt:

Filmen handlar om en trollkarls *lite* tragiska liv, *lite slut* och *lite* på deken. Den är gjord på Killinggängets speciella sätt. Expressen-GT-Kvällsposten 021120 Nöje.

Sen är det repetitioner på Hamburger Börs inför julluncherna som vi ska spela där i december. Jag känner mig *lite slut* och hängig, kan man väl säga. Expressen-GT-Kvällsposten 011202 Nyheter.

Efter ”Tillsammans” har Ola Norell jobbat utan uppehåll, turnerat med bandet ”Sissy Prozac”, och blivit pappa. Så nu är han *lite slut* och ska vara ledig med sin dotter i vår. Expressen 010325.

– Man känner sig *lite slut* i rutan nu, säger Sara Haag, 24, som debuterade som programledare i juni. Expressen 950810 TV.

Fraser av det här slaget gör ett språkligt egendomlig intryck beroende på huvudordets speciella betydelse. Om vi tar exempel som *unik*, *desperat*, *förtvivlad* kolliderar adverbet *lite* med betydelser som ’fullständigt ensam av sin typ eller art’, ’(som upplever) överväldigande känsla av hopplöshet’, ’(som upplever) känsla av djup olycka över en situation som man inte kan göra mycket åt’ (allt enligt *Svensk ordbok*). Definitionerna uttrycker alla en hög grad av något – och detta kan tyckas rimma illa med betydelsen hos *lite*. Förklaringen kan mycket väl vara oviljan hos talaren att ta alltför stora och definitiva ord i sin mun och modifieringen med *lite* kan vara ett sätt att tona ner det alltför ”storordiga”. Men den semantiska konflikten behöver inte vara ett problem, den kan rentav vara en medveten stilistisk poäng.

Här kommer några fler exempel:

– Det är *lite unikt* för ÖIS att vi har varit på övre halvan fyra år i rad. GT-Expressen 021103 Sport.

– Antalet överklaganden gör det här *lite unikt* och vi har begärt att få förhandlingarna hit till Göteborg. GT-Expressen 000928 Nyheter.

Första timmen vill man hitta drömprinsen, efter några timmar sänker man kraven, och vid halvtolv börjar man bli *lite desperat*. DN 021018 På Stan.

Det är rösten som först griper en; naken och *lite desperat*, lika fri och innehållsrik som Jeff Buckleys [...] Expressen 020719.

En finländare är ocool på ett sätt som utesluter neuroser, är inte ängsligt rädd att göra bort sig, ber inte om ursäkt utan säger ”jag var *lite förtvivlad* den perioden”. Expressen 000218 Kultur.

– Man blir *lite förtvivlad* ibland men så är det. Vi hade helt enkelt inte det lilla flytet som behövs för att vinna en så här jämn match. DN 970602 Sport.

Nu skulle man kunna invända att adjektiven i de här fallen inte är klassificerande utan karaktäriserande och i den funktionen kan modi-

fieras på olika sätt, genom ett gradadverb, genom komparation etc. Detta är möjligt men den semantiska kollisionen mellan *lite* och en hög grad av något kvarstår.

I tabellen nedan anges ett antal godtyckligt utplockade fall av typen *lite* plus ett adjektiviskt huvudord som uttrycker en stark känsla eller en hög grad av något.

TABELL 1: Lite följt av adjektiv eller adverb i *PressText*

Adjektiv (föregånget av <i>lite</i>)	Frekvens
Banbrytande	4
Beklämmande	10
Berömd	4
Desperat	38
Fantastisk	6
Fascinerande	22
Förbannad	74
Förtvivlad	5
Hjärtskärande	4
Matt	81
Otroligt	3
Slut	6
Unik	35

Adjektiven i tabellen är preliminärt utvalda för att de i stort sett uppfyller de krav som tidigare ställdes. Ett av adjektiven hör med en viss tvekan till gruppen, nämligen *lite förbannad*, eftersom adjektivet för många svenskar kan anses ha förlorat sin "lidelse och dådkraft" och helt enkelt för många betyder 'arg'. Men majoriteten av adjektiven stämmer bra. De har fortfarande stark laddning och modifieringen med *lite* är antingen ett utslag av allmän överanvändning av adverbet eller – vilket är mer sannolikt – en medveten stilistisk figur. Här kommer exempel på några mer påfallande kombinationer.

– Tidigare har vi inte haft något skivbolag och nu har vi fått mycket kontakter. Vi var de enda som var nominerade som inte hade något skivbolag. Hela vår grej var, tyckte juryn, *lite banbrytande*. Vi var lite av en outsider. Expressen 010221 Nöje.

– För syn- och hörselskadade och utvecklingsstörda har man i stort sett inte tänkt alls på handikappanpassning. Sisab är här *lite banbrytande*, men det finns verkligen mycket att göra, säger hon. DN 980602.

– Vi har varit lite för låsta inom genrerna i Sverige. På sätt och vis var faktiskt Black Ingvars *lite banbrytande* genom att kombinera dansbandsmusik med hårdrock. Expressen 960526 Nöje.

Man kan naturligtvis se formuleringarna som ett uttryck för ovilja att använda ”patetiska” ord utan reservationer men jag tror snarare att det rör sig om en medveten stilfigur, ett nytt sätt att tänja på de språkliga gränserna. Detsamma gäller typen *lite rolig(t)* som vi nu ska övergå till.

Uttryck av typen *lite rolig(t)*

En annan typ av inskränkningar med *lite* som också saknas i Press 65 är *lite rolig(t)* (53), *lite spännande* (270), *lite intressant* (53), *lite bra* (ca 30), *lite kul* (ca 200) osv. Frekvensen i de två sista fallen är något osäker eftersom de kan inleda en längre fras med substantiviskt huvudord (t.ex. *lite bra musik*) där *lite* bestämmer substantivet. Sådana fall har inte medräknats men materialet innehåller inte alltid glasklara fall.

Det ser ut som om det mest gäller positiva saker, inte uttryck som *lite trist*, *lite tråkigt* osv. där *lite* fortfarande behåller sin inskränkande betydelse. De positiva uttrycken innehåller inte ett huvudord som uttrycker en stark känsla, de är inte ”patetiska”. Det intressanta med uttrycken är att de inte bestämmer en mindre grad av vad huvudordet utsäger. Om något är *lite roligt*, så betyder det att det är ”roligt”. Detta kan man se genom att t.ex. *mycket intressant* inte motsvaras av *lite intressant* på andra ändan av skalan. Detta framgår bland annat av betoningen där *mycket* är betonat men *lite* är obetonat.

Vi ska se på några exempel:

Fast *lite roligt* är det att SVT-tittarna röstade fram Zlatan till näst bästa svenska spelare, humor eller kärlek? Exakt hur många minuter fick han spela? Mer mys än mål. Expressen-GT-Kvällsposten 020618 TV.

Det var *lite roligt*, som en bild av hur förblindad man kan bli i en isolerad miljö. Hoppsan, var det några miljarder som tänkte annorlunda än jag – och dessutom har gjort det hela tiden? DN 020601 Recension.

– Det enda som kanske inte riktigt hör till är att jag använt några större prydnadsgräs, men å andra sidan gör det inget för de passar in ändå, berättar Christel. Dessutom är det *lite roligt* för förr i tiden använde man randgräsen som inspiration när man vävde trasmattor. Expressen 020525 Land och bygd.

Lite roligt är också att Umeå-bolaget Doro resor är det enda som satt Mallorca på bussresekartan. DN 020421 Resande.

Lena Hofbard, 52, Helsingborg, inköpare: – Det är definitivt trevligare än cigaretter. Det är *lite kul* att fler tjejer snusar. Så lite lyxigt har det kanske blivit. Expressen 030219 Nyheter

Är du duktig? – Nja, jag var Idaho State Champion i mixeddubbel faktiskt. Det var mitt sista år i skolan och det är *lite kul* att kunna plocka fram, haha [...] Expressen-Kvällsposten-GT 021205 Sport

Här blandas allt från Elvis till country, polka och gammal hederlig rock 'n roll. Arrangörerna beskriver klubben som gladdansande och livsbejakande. Låter faktiskt *lite kul*. GT-Expressen 020906 Nöjen

Observera här att det inte handlar om uttrycket *ha lite roligt* och *ha lite kul* som har funnits länge: här gäller det att något är *lite roligt* eller *kul*.

Vad är då förklaringen till dessa uttryck? Huvudorden uttrycker inte en stark känsla som behöver tonas ner. Varför sägs det inte rent ut att något är *roligt*, *intressant*, *spännande*, *kul*? Det kan naturligtvis vara fråga om ett allmänt överutnyttjande av *lite* som är så praktiskt i många andra fall. Kanske har det börjat så och så småningom blivit en modeanvändning, en stilistisk poäng.

Ett annat exempel som man får leta förgäves efter i äldre texter är *lite bra*:

7-åriga Johan Unger berättar stolt att han lärde sig simma för fröken Stina förra sommaren. – Det kändes lite bra och roligt och sedan tog jag guldgrodan, berättar han. GT-Expressen 020717 Nyheter.

– Vi blir besvikna, men det är ändå lite bra, för det visar att allt är normalt, att det är vi mot dem, politiker mot vanligt folk, det är vi som har helt vanliga, rimliga krav och de som skor sig. Kvällsposten-Expressen 030204 Nyheter.

– Levi's har gjort några byxor som är lite bra, annars är det mest skit. DN 030103 På Stan.

Jag önskar att jag kunde stå i en kö, till exempel en toalettö, och ha förmågan slappna av. Kanske hitta någon rolig att snacka med, känna ett lugn, må lite bra, kanske flörta en smula. DN 021101 På Stan.

Ser man i äldre texter så verkar det som om just den här typen uttrycktes utan gradering – och om det fanns en sådan så var det förstärkande (*mycket intressant* osv.). I äldre texter heter det alltså att något är *intressant*, *roligt*, *spännande*, *bra* etc.

Till sist

Det ser ut som om adverbet *lite* som bestämning till adjektiv och adverb har gått utöver sitt tidigare kontextuella revir, åtminstone i mer talspråkliga texter. Det är också möjligt att *lite* i sådana positioner allmänt har ökat i frekvens. Det är dock inte så lätt att konstatera om det allmänna bruket har ökat, dels därför att *lite* i äldre texter varierar med eller ersätts av *litet*, dels därför att en stor del av bruket hänför sig till andra kontexter (t.ex. adjektiv + substantiv).

Att *lite* har fått nya medspelare är dock uppenbart. Vad beror detta på? Är det med Örnbergs ord en typ av understatement eller kanske ett sätt att mildra ”patetiska” huvudord, är det för att användaren inte vill vara för kategorisk eller är det bara språklig slapphet? Det finns säkert inslag av sådana förklaringar. Men jag undrar om vi inte i bägge fallen har att göra med stilistiskt medvetna uttryck som sprider sig i språket, särskilt det talade språket. De två typer som här har diskuterats ser jag snarast som ett sätt att leka med språket som faktiskt är lite roligt.

Litteratur

Örnberg, Sune 1996. Jag blir lite förbannad! Om konsten att vara på en gång storordig och ängslig. I: *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Utg. av Svenska språknämnden. Stockholm.

Elektroniska material

Språkbanken. Institutionen för svenska språket (Språkdata), Göteborgs universitet.

Tidningsdatabasen PressText.